

Želimir PULJIĆ

Prilog ispravnoj slici o nadbiskupu Josipu Stadleru*

Iskreno zahvaljujem što sam pozvan da sudjelujem u predstavljanju ovog velikog zbornika o životu i djelu prvog vrhbosanskog nadbiskupa dr. Josipa Stadlera. Zahvalan sam Božjoj providnosti što sam boravio ovdje 12 godina i obavljao različite službe u ovoj odgojno-obrazovnoj ustanovi. S tim osjećajima zahvalnosti sve vas od srca pozdravljam i zahvaljujem na ukazanom povjerenju. Ne krijem svoju simaptiju za ovog velikog biskupa. Nisam to krio ni onda kad se o njemu nije "smjelo" previše govoriti ili pisati. A o njemu se pisalo čitavo ovo stoljeće s predrasudama, osudama i krivim prosudbama. Stoga se doista radujem objavljivanju ovog zbornika.

I. O Stadleru nikad dosta

Kad smo prije 12 godina, povodom 70. obljetnice Stadlerove smrti upriličili jednodnevni skup o njegovom "duhovnom liku", u ovoj istoj zgradi, onda smo stidljivo najavili da će se o Stadleru kao "filozofu, političaru, znanstveniku, graditelju i rodoljubu" govoriti nekom drugom zgodom. Iako je tada bilo govora samo o "duhovnosti" nadbiskupa Stadlera, poznato vam je kako je taj jednodnevni skup uskomešao ondašnje režimske novine. Novinar *Oslobođenja* Đuro Kozar, osvrćući se na taj skup napisao je: "Pojedinci u Vrhbosanskoj nadbiskupiji pokušavaju da Josipa Stadlera proglase svecem, a on je oduvijek bio u službi tuđinskih interesa, poznat kao sijač bratoubilačke mržnje. Postavljen po tuđinskoj volji, taj je prelat cijelo vrijeme igrao po rimskim ili bečkim notama!"

* Tekst izrečen 24. studenoga 2000. na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji prigodom predstavljanja zbornika: Pavo JURIŠIĆ (prir.), *Josip Stadler - život i djelo*, Studia vrhbosensia 11, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo 1999., 963 str. O zborniku su tom prigodom još govorili: prof. dr. Tomislav Išek, prof. dr. fra Anto Popović, s. M. Mirjam Dedić, akademik prof. dr. Dževad Juzbašić, msgr. prof. dr. Pero Sudar i prof. dr. Pavo Jurišić.

Nekoliko vrijednih priloga u ovom zborniku jasno i nedvosmisleno pokazuju po kojim je notama svirao nadbiskup Stadler i kakva je muzika smetala njegove protivnike. No, o tome kasnije.

Uza zahvalu za ukazano povjerenje sudjelovati u predavljanju ovoga zbornika, osjećam potrebu odmah na početku izreći iskrene čestitke "trima" institucijama koje su zaslužne da se održao znanstveni skup o Stadleru tri dana u Sarajevu (21.-24. rujna 1998.) i jedan dan u Zagrebu (12. studenoga 1998.). To su vrhbosanski Nadbiskupski ordinarijat na čelu s uzoritim gosp. kard. Vinkom Puljićem koga ovdje pozdravljam s dužnim poštovanjem i odanošću, zatim Družba sestara Služavki Malog Isusa svih triju provincija i Vrhbosanska katolička teologija. Plod tog zajedničkog pothvata jest ovaj voluminozni zbornik od 964 stranice, s 36 predavanja i plodnom raspravom 27 diskutanata poslije predavanja na znanstvenom skupu u Sarajevu koja obuhvaća 51 stranicu pisanog materijala. Zbornik je priredio dr. Pavo Jurišić, a izlazi kao 11. knjiga serije *Studia vrhbosnensia*, u izdanju Vrhbosanske katoličke teologije s nadnevkom 1999. god.

Nadbiskup Stadler se našao u vrtlogu povijesnih bosansko-hercegovačkih događanja u drugoj polovici prošlog i prvoj četvrtini ovog stoljeća. Preuzeo je upravu siromašnog stada Vrhbosanske nadbiskupije za koju je imao samo "zacrtnane granice, obilježeno sjedište i široko polje rada", kako o njemu zapisa kard. Puljić. Njegova pojava i glas odjeknuli su kao nešto novo u interkonfesionalnom životu naroda BiH, a posebno u njegovom katoličkom dijelu. Nije međutim nepoznato da su ga bosanski muslimani dočekali s nepovjerenjem, a pravoslavni smatrali otvorenim protivnikom. Dok se predrasude i poteškoće s potonjima moglo donekle i predviđati, nije se ipak očekivalo da će unutar Katoličke Crkve naići na nerazumijevanje, otpor i osporavanje. Posebno na području franjevačke tradicije stečene kroz dugi niz godina. Stoga nije lako o Stadleru izreći konačan i objektivni sud. Mnogo je stvari koje su zakopane u povijesnim arhivima. Ima puno i emocionalnog naboja naslijeđenog iz nezdravih nazora i ideologija, kao i predrasuda koje su desetljećima krivim izvorima i informacijama stvarale iskrivljenu sliku o vrhbosanskom nadbiskupu Stadleru.

No, njegova djela koja je izveo u Bosni postadoše čudesnim Božjim darom i znakom ovom mjestu i narodu. S pravom je pokojni nadbiskup Marko Jozinović na studijskom skupu prije 12 godina izjavio da "o Stadlerovoj veličini i kamenje govori". Dovoljno je spomenuti katedralu, koja je obnovljena postala ljepoticom Sarajeva, ovu Bogosloviju kao najstariju visokoškolsku ustanovu u BiH, travničku gimnaziju, sirotište "Egipat", "Betlehem", kuću "Dolorosu" i dr. Kolega profesor Topić znao je ponavljati da mi danas nismo kadri održavati i obnavljati ono što je

Stadler dao sagraditi. Doda li se k tome 15-ak znanstvenih djela koje je objavio, 85 pastoralnih poslanica i brojne članke koje je napisao, družbu sestara za zbrinjavanje sirotinje i druga duhovna i materijalna dobra, sve to potvrđuje tezu da je Stadler bio biskup i čovjek velikoga duha i širokih pogleda i da je zaslužio više pozornosti i zahvalnosti. "Njivi Božjoj svu je snagu dao, piše Izidor Poljak, kad pripicalo s neba sunce vrelo; Kad dizali se vjetrovi i bure, a udarali gromovi o čelo." Stoga o Stadleru nikad dosta.

2. Angažirani realpolitičar i iskreni rodoljub

Nadbiskup Stadler je bio pastirom Vrhbosne u burnim godinama s kraja prošlog i početka ovog stoljeća kad se odlučivalo o sudbini malih naroda Europe: od Berlinskog kongresa (13.6. - 13.7.1878.) do Versaillesa (28.6.1919.). Iz nekoliko priloga ovog zbornika vidi se da je bio vrlo aktivni sudionik povijesnih događanja, angažirani realpolitičar i iskreni rodoljub. Njegovo političko opredjeljenje i rodoljubno djelovanje posebno se očitovalo u svezi s rješavanjem južnoslavenskog pitanja (vidi priloge u zborniku autora: Krišto, Zovko, Goluža, Kolarić, Perić, Šuljak, Topić, Vrankić, Matijević).

Nasuprot "Svibanjskoj deklaraciji" od 30. svibnja 1917., koju je u Carevinskom vijeću, tadašnjem zajendičkom parlamentu, pročitao slovenski svećenik dr. Anton Korošec a potpisalo 30 narodnih zastupnika iz Slovenije i Hrvatske, Stadler je po suradnicima dr. Ivi Pilaru i pl. Vancašu u kolovozu uručio caru Karlu "Promemoriju" koja se radikalno razilazi od "Svibanjske deklaracije". "Svibanjska deklaracija" je, naime, bila za stvaranje zajedničke države Južnih Slavena izvan granica Monarhije, a "Promemorija" je predlagala da "Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Bosna i Hercegovina, Istra s otocima Krkom, Cresom i Lošinjem" budu jedno jedinstveno upravno područje u sklopu Monarhije s nazivom "Kraljevine Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Herceg-Bosne". Budući da je Korošec uspio dobiti kod bosanskih i hercegovačkih franjevaca "bezrezervnu podršku za Svibanjsku deklaraciju" u kolovozu 1917.,¹ Stadler je 16. studenog 1917. dao kratku "Izjavu" s potpisom još 51 odličnog građanina iz Sarajeva i provincije, kojom se zahtijeva "sjedinenje onih zemalja na koje se proteže hrvatsko državno pravo: Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, BiH, te hrvatske Istre". U "Izjavi" se ističe kako se u "Habsburškoj monarhiji vidi najbolji štit proti svim historičkim neprijateljima koji lakomo pružaju ruke za hrvatskim teritorijem". Prigovara se državi Austriji zbog njezine

1 Usp. F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, Zagreb 1920., str. 107-108: "Izjave bosanskih i hercegovačkih franjevaca."

“kobne politike u zadnjih 50 godina protiv Hrvata” i predlaže da se “državnopravno pitanje na jugu Monarhije rješava na temelju hrvatskog državnog prava”. Što se pak tiče budućnosti BiH, Stadler je ostao dosljedan sebi od početka do kraja: Ona skupa s Hrvatskom treba tvoriti treću jedinicu u okviru habsburške Monarhije.

Raspad Austro-Ugarske monarhije i nastanak Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. god. učinio je Stadlerove zahtjeve u navedenoj “Izjavi” bespredmetnima. On je ostao “usamljen” u svom protivljenju južnoslavenskoj ideji. Političkom dalekovidnošću uspio je prozreti svu opasnost stvaranja “zajedničke države južnoslavenskih naroda”. Stoga je nastojao na temelju postojanja dualistički uređene Monarhije, a u duhu hrvatskog državnog prava osigurati hrvatskom narodu najpovoljnije uvjete za daljnji politički, gospodarski i kulturni razvitak. Bolno iskustvo “dviju Jugoslavija” kroz 80 godina, kao i krvava drama raspada tog neprirodnog saveza pri koncu ovog stoljeća, pokazali su koliko je ispravno razmišljao, govorio i pisao nadbiskup Stadler. Ne bih se čudio da nam se u tom smislu nametne i znatiželjno pitanje: Što bi danas Stadler odgovorio na pitanje “Daytonske Bosne”?! Kakav bi stav zauzeo? Kakvu “Promemoriju” sročio i “Izjavu” napisao?!

No treba imati na umu i okolnosti u kojima se našla Stadlerova vizija “Promemorije” i “Izjave”. U to prevratno vrijeme Prvog svjetskog rata i propasti Austro-Ugarske hrvatska građanska politika bila je potpuno podijeljena (kao i danas). Jedan dio politike u BiH i u Hrvatskoj “pravaškog”, “frankovačkog” usmjerenja zalagao se za ujedinjenje hrvatskih zemalja u jedno državno tijelo, a drugi, predvođen “jugoslavenskim odborom”, tražio je ujedinjenje svih južnoslavenskih zemalja uključujući i Kraljevinu Srbiju i Crnu Goru. Gosp. Lj. Zovko smatra da je “razdijeljenost hrvatske politike tog vremena bila glavnim uzrokom uključivanja hrvatskog naroda u neprirodnu državnu tvorevinu, jugoslavensku državu”. Dogodila se i čudna koincidencija: Istodobno sa sudbonosnim rješavanjem hrvatskog pitanja poslije Prvog svjetskog rata, posebno pitanja BiH, s ulaskom u “tamnicu naroda”, kako su nazivali “Kraljevinu Jugoslavije”, ugasio se i život velikog vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera 8. prosinca 1918.

Nije bilo lako urasti i srasti, naći se i snaći se u “bosanskom loncu”, posebno u njegovom katoličkom dijelu. Nije bilo lako hrvati se s “belosvetskim” protuhama, političarima onog prevratnog vremena kojima je narodno i vjersko bilo zadnja rupa na svirali. Od njih su učili i naučili zanat ondašnji “naprednjaci” i “liberalci” pro srpske orijentacije. Nije bilo lako Stadleru dokazivati u Pešti i u Beču, u Zagrebu i u Vatikanu opravdanost svojih stavova. A pogotovu je bilo teško dokazivati nevinost u

određenim aferama. A i njih je bilo mnogo. U tom vidu vrijedan je prilog mons. Ratka Perića o Stadlerovu odnosu sa Svetom Stolicom koji je prikazan kroz 4 "velike afere" koje su bile na prosudbi u vatikanskim dikasterijama: afera s franjevcima u svezi župa; svetojeronimovska afera u pogledu imena i vlasništva bratovštine i gosinjca Hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu, "politička afera" u svezi s osnivanjem "Hrvatske narodne zajednice" i "Hrvatske katoličke udruge" i najteža "moralna afera" u obliku "priča se da Stadler ima dvoje nezakonite djece". U svim navedenim aferama Stadler se korektno borio kako pismima, tako i razgovorima i pregovorima. Iako je bilo prijedloga i "govorkanja" da će se Stadlera maknuti iz Sarajeva, ili promaknuti u Rim za kardinala, on je ostao na čelu vrhbosanske nadbiskupije do svoje blažene smrti. Nagrao se zemaljskih nevolja svake vrste. A kleveta, tužbi, uvreda i zlogovora preko svake mjere.

Navest ću samo spor (ili aferu) oko Hrvatskog zavoda sv. Jeronima koji se prije 100 godina pretresao u parlamentima Hrvatske, Ugarske, Italije i Austrije, a u spor se uplela i mala kneževina Crna Gora. A sve zog toga hoće li se Zavod sv. Jeronima zvati "pro gente Illiricorum" ili "pro croatica gente". Spominjem je stoga što su hrvatski biskupi ovaj zadatak povjerali nadbiskupu Stadleru, a on je u benediktinskom samostanu na otočiću Lokrumu ispred Dubrovnika, skupa s dalmatinskim biskupima sročio Zapisnik 21. ožujka 1901. koji će biti podlogom za rješavanje budućnosti sv. Jeronima.

Nadbiskup Stadler se lavovski borio da Zavod sačuva "hrvatsko" ime. A kako je drugačije mogao raditi negdašnji "biser Germanicuma", kako ga je opisao njegov rektor, a kasnije kardinal Andreas Steinhuber, koji je uz Stadlerovo ime zabilježio "Croata ex toto corde". Leon XIII. je na temelju toga Zapisnika izdao pismo "Slavorum gentem" 1. kolovoza 1901. kojim dokida kaptol i gostinjac, a osniva kolegij sv. Jeronima "pro croatica gente". Nakon toga buknuo je diplomatski rat. Beč, Pešta Rim i Cetinje uprli sve diplomatske snage da dokinu ono "pro croatica gente". Stadler na jednoj a europska diplomacija na drugoj strani. Sveta Stolica je popustila i "prekrstila" Zavod sv. Jeronima u "Ilirski zavod". Zbog vatikanskog popuštanja pred Austrijom i Crnom Gorom, Stadler se dobro bio "zakvačio" s kard. Rampollom, a pred Papom pročitao svoju "Promemoriju". Ali, nije bilo koristi. Zavod će tek 1971. god. dobiti svoje hrvatsko ime. Tako će Stadlerova ideja za koju se nesebično žrtvovao i poniženja doživljavao, ipak poslije 7 desetljeća pobijediti.

Uz ovaj podatak Lokrumkog zapisnika iz dubrovačke biskupije, drago mi je spomenuti i jedan važan događaj u svezi dubrovačkog biskupa Marčelića i vrhbosanskog nadbiskupa Stadlera. Kad je nadbiskup

Stadler načuo kako Bečki dvor ozbiljno razmišlja predložiti Papi njegovo micanje iz Sarajeva, odlučio je poći na susret s carem u Beč u jesen 1913. god. No, zbog poodmakle dobi car ga nije mogao primiti pa je pošao na susret s papom Pijom X. u Rim. Te godine (1913.) u Rimu je bio u audijenciji kod Pape i moj predšasnik na dubrovačkoj stolici biskup Josip Marčelić. Zapisano je da se Papa potužio Marčeliću na postupke Stadlerove, i iznio zamjerke koje mu je spočitavala austrijska vlada, kao i njezin prijedlog i želju da ga se udalji iz Bosne. Dubrovački biskup Marčelić je poznavao stanje pa je branio nadbiskupa Stadlera. Dapače, rekao je Papi da je "Stadler naš sveti Atanazije". Na to je Papa navodno izgovorio onu poznatu rečenicu: "Manet et manebit". Tako je unatoč nesmiljenim napadima s raznih strana Sveta Stolica zadržala Stadlera na kormilu vrhbosanske lađe sve do njegova uplovljena u luku vječnosti.

3. Nužno je stvarati ispravnu sliku o vrhbosanskom nadbiskupu Stadleru

U prilogu dr. Krište "Građenje klerikalaca - Nadbiskup Josip Stadler u svjetlu njegovih protivnika" na izvrstan način je prikazano kako su krive prosudbe, klevete, izmišljeni stavovi ideoloških protivnika, iz krugova takozvanih "naprednjaka i liberlanih snaga", kao i iz redova "komunističke interacionale", najodgovorniji za propagiranje predodžbe o nadbiskupu Stadleru kao zadržanom klerikalcu, širitelju netolerancije, protivniku težnje sjedinjenja bratskih "južnoslavenskih naroda". Ta je propaganda svojim lažnim otrovom punila novinske i leksikonske stranice čitavo ovo 20. stoljeće. I stvarala krivu sliku o Stadleru. Tako je ideologija i politika s kojom se Stadler nije mogao pomiriti ostavila pokoljenjima negativnu sliku o njemu, a on je preminuo upravo u času kad je politika njegovih protivnika trijumfirala. Nadati se da će povjesničari u 21. stoljeću odbaciti ideološko prikazivanje ljudi i događaja. I posegnuti za autentičnom povijesnom i arhivskom građom. Ovaj zbornik radova dobar je prilog tome. Mogli bismo ga osloviti: "građenje ispravne slike o Stadleru".

U tom duhu izvrstan je i vrlo dokumentiran članak Zorana Grijaka o porijeklu, djetinjstvu i školovanju J. Stadlera. Smatram ga najiscrpnijom studijom o nadbiskupovoj biografiji. Dosada napisani životopisi Buljana, Hammerla, Koprivčevića, Poljaka, Tvrtkovića, Rittiga i Paradžika imaju solidnu historiografsku vrijednost jer pružaju podatke o izvorima kojima se s vremenom izgubio svaki trag. No, Grijakov prilog u zborniku predstavlja dosada najsolidniju biografsku studiju koja opsežnom biografskom dokumentacijom pokušava "odmrstiti" brojne nerazjašnjene podatke iz

života, školovanja i djelovanja Josipa Stadlera: npr. o roditeljima, o datumu rođenja, o broju braće i sestara, o rodbini, skrbnicima, školovanju itd.

U prilog stvaranja ispravne slike o Stadleru jest članak fra Velimira Blaževića o "odnosu Stadlera i franjevaca" u Bosni. Napominjem da je fra Velimir nedavno objavio i posebnu knjigu o ovoj problematici. Autor veli da se o ovoj temi često pisalo s "izvjesnom jednostranošću, pa stoga i neobjektivno" i dodaje da su razlozi u "prešućivanju nekih stvari i činjenica", ili pak u "prenaglašavanju ili uveličavanju" pojedinih slučajeva iz kojih se izvlačilo "opće zaključke ili sudove" prema "subjektivnom uvjerenju ili interesu onoga tko piše". Fra Velimir je odlučio "služiti se isključivo izvornom građom, a ne autorskim prikazima", i "ne ulaziti u komentiranje, niti polemizirati s dosadašnjim napisima o toj temi". On smatra "nužno potrebnim i dalje proučavati odnose Stadlera i franjevaca uz više dobre volje i istinoljubivosti u njihovom prezentiranju javnosti". U tom kontekstu vrlo je vrijedan dokumentirani prilog dr. Mate Drlje o pitanju župa.

Posebno vrijedna studija za "građenje ispravne slike o Stadleru" jesu prilozi o psiho-moralnom liku nadbiskupa Stadlera (p. Mije Nikića), te njegovom krjeposnom životu (č. s. Irene Olujević). Oboje su na temelju dokumenata i prosudbi drugih pokušali prikazati Stadlera u svjetlu teoloških krijeposti: vjere, ufanja i ljubavi, kao i stožernih krijeposti: pravednosti, razboritosti, jakosti. Njegovo služenje u poniznosti, jednostavnosti, malenosti, siromaštvu, brižljivosti i dobroti pokazuju dušu velikoga Stadlera.

Što na koncu reći ukratko o samom zborniku, a što o samom nadbiskupu Stadleru?! Pohvalno je da su organizatori pronašli toliko suradnika koji su održali 36 predavanja. Velikim se uspjehom može smatrati i to da su svi predavači dali svoje pismene radove koji su, eto, uvršteni u ovom zborniku. I to u razmjerno kratkom vremenskom roku od jedne godine dana. Istina, nedostaje prikaz rada Isusovaca kao i Stadlerova odnosa prema njima. Vrijedan prilog zborniku jest i rasprava nakon predavanja koja je registrirana i objavljena na 51 stranici. To pokazuje koliko je tema bila interesantna. Pohvalno je što zbornik na kraju donosi izvore i literaturu, popis radova u zborniku, kazalo mjesta i kazalo osoba. Bilo bi veliko obogaćenje zbornika da se uz izvore i literaturu donijelo napose sve što je Stadler napisao i objavio, kao pregled literature što je o njemu napisano.

A što reći o nadbiskupu Stadleru? Osim ponoviti ono što su drugi rekli da je bio pravi "muž providnosti" za Bosnu, "crkveni knez u najodličnijem smislu riječi", biskup strogih crkvenih nazora "poput drevnih kršćanskih otaca", a toplog srca poput Franje Saleškoga. U idejama bogoduh, u osnovama neiscrpiv, a u izvođenju neslomiv. Jednom riječju

“pravi Božji Apoštol” i junak stoljeća. Jer, “biti izložen unakrsnoj vatri i s lijeva i s desna, na međukonfesionalnoj vjetrometini i unutarkatoličkom propuhu i održati se; dapače, stvoriti udivljenja vrijedna djela, znak je velikana i diva izvanserijskih kvaliteta i sposobnosti”. Slažem se stoga s mišljenjem don Ivana Tomasa koji na upit: “Koje mjesto zauzima nadbiskup Stadler u povijesti Katoličke Crkve u Hrvata?” odgovori: “Neću reći da je on najveći. Ali ja većega ne poznajem!” Ni ja od Stadlera većeg biskupa u Hrvata ne znam.